

Leka för livet

FATABUREN 1992

Leka för livet

NORDISKA
MUSEET

Leka för livet

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK

FATABUREN 1992

FATABUREN 1992

ISBN 91 7108 316 2

ISSN 0348 971 X

© Nordiska museet och respektive författare.

Redaktör Hans Medelius.

Bildredaktör Agneta Johansson.

Teknisk redaktör Berit Nordin.

Bildmaterialet tillhör Nordiska museet om inte annat anges. I de fall fotografens namn inte uppges är denne okänd.

Summaries translated into English by Skans Victoria Airey.

Omslag: Drottning Blanka av Namur. Målning av Albert Edelfelt 1877. Foto Hannu Aaltonen. Ateneum, Helsingfors.

Bohusläningens Boktryckeri AB, Uddevalla 1991

BARNETS ÅRHUNDRADE

Sten Rentzhog

*Sten Rentzhog, docent
och styresman för Nor-
diska museet.*

När museerna mera allmänt började med verksamhet för barn, motiverades den ofta med att "barnen är framtidens museibesökare". De borde vänjas i tid. Vartefter som åren gått har verksamheten utvecklats. I dag framstår museerna som en viktig samarbetspart för skola och förskola. Ändå är det fortfarande oftast en verksamhet vid sidan av. Vi måste ta ett steg till.

Vi måste se tanken på barn och det uppväxande släktet som själva kärnan i det kulturhistoriska museets arbete. Vi måste inse att lika väl som enbart barn kan målgruppen vara barn och vuxna tillsammans. Det grundläggande ordet är gemenskap, gemenskap mellan generationerna, mellan förr, nu och framtiden. Och när vi formar verksamheten måste vi inse att det inte är att lära ut fakta ett museum är bra på, utan att lägga en grund för kunskap genom att ge roliga upplevelser, genom att väcka upptäckarglädje, känslor, fantasi och skaparkraft.

Våren 1991 invigdes Nordiska museets *Lekstuga*. Med Lekstugan vill vi låta barnen genom fri lek och genom att leva sig in i sin fantasi forma sig en egen bild av det förflutna. Att inspirera till samvaro mellan barn och föräldrar, eller andra vuxna, kring gemensamma upplevelser är ett annat av Lekstugans mål. Det har varit en sporre för framtiden att se att Lekstugan ur båda synpunkterna fungerar alldeles som vi hoppades. Hela dagen hörs ett muntert sorl.

Lekstugan är första ledet i Nordiska museets nya satsning på barn och barnfamiljer. Flera nya utställningar och verksamheter tillkommer. Målet är att Nordiska museet ska utveckla ett svenskt *Barnens museum*, med familjeunderhållning och mötet mellan generationerna som bärande tema. Och syftet är djupare än

så. Synen på barnen och barndomen har med framtiden att göra. Museets roll är att försöka vara en inspirations- och kraftkälla för barn, föräldrar, lärare och alla andra.

I januari 1992 planeras en hejdundrande familjefest för att inviga nästa etapp, utställningen *Barnets århundrade*. Lyckas vi kommer den att kunna bli en lika stor succé som Lekstugan, och ännu många flera människor kan upptäcka museet som en plats för lustfylld gemenskap. Utställningen kommer att bestå av två delar. Den första bygger på den upplevelse av igenkännande och upptäckarglädje det kommer att ge att vi för första gången kan visa en större del av Nordiska museets 60.000 leksaker, som p.g.a. platsbrist länge varit nedpackade. Den andra delen av utställningen ska ge en liten inblick i hur barn har det i det svenska samhället i dag, och samtidigt möjligheter till lekar och aktiviteter, med tyngdpunkt vid barnens egen kultur, den som fortlever i generation efter generation av barn utan vuxnas medverkan.

EN VISION FRÅN FÖRRA SEKELSKIFTET

Namnet på utställningen, *Barnets århundrade*, är menat som en fråga. Titeln är tagen från en bok av en av förra sekelskiftets inflytelserika samhälldebattörer, Ellen Key. En utmärkt presentation av hennes tankevärld finns i Ronny Ambjörnssons artikel i förra årgången av Fataburen.

Boken *Barnets århundrade*, utgiven nyåret 1901, var menad som en väckelseskraft. 1900-talet skulle bli det sekel då barnet skulle stå i centrum. Ökad omsorg om barnens uppväxt skulle göra slut på "alla de samfundsfrätande missförhållandena". Samhällsordningen måste börja med barnet, "med villkoren för dess tillblivelse, för dess fysiska och psykiska fostran". Boken är en flammande appell till de enskilda människorna, i första hand kvinnorna, att se barnen som den främsta livsuppgiften. Vid sidan härav innehåller boken långa, ännu tänkvärda avsnitt med synpunkter på barn, skola och fostran, som känns aktuella än i dag.

Barnets århundrade blev flitigt översatt till andra språk. I Sverige kom den i nya upplagor 1912 och 1927.

Det är framför allt två delar i Ellen Keys förkunnelse som vi vill lyfta fram. Den ena anknyter till det som vi ser som museernas huvuduppgift när det gäller barn – behovet att utveckla lek, känsla och fantasi. Den andra rör förhållandet mellan generatio-

Astrid Lindgren öppnar Nordiska museets Lekstuga i mars 1991. Ingen kunde ha varit mer lämpad att inviga än hon, som i sitt författarskap har gjort så mycket för att väcka känslor om det förflutna och hålla drömmen om barn domen levande i vårt land. Foto Sören Hallgren.

nerna och vårt ansvar för framtiden. Men först kan det vara lämpligt med en kort överblick över sambandet mellan Ellen Keys visioner och dagens verklighet.

MODERLÖN OCH ENHETSSKOLA

För den generation politiker och planerare, som på 1930-talet började stöpa om det svenska samhället, var Ellen Key och hennes meningsfränder en av inspirationskällorna. Ytligt sett genomfördes mycket av sekelskiftets program.

Med grundskolans införande förverkligades önskemålen om en skola för alla barn, oavsett kön och familjebakgrund. I Ellen Keys anda har vi också tonat ned betydelsen av läxor, prov och examina. Äga har förbjudits. Men, skulle Ellen Key säga, vad hände med hennes varningar mot kamrattryck och likriktning, varningar mot mångsyssleri, splittring och uppstyckning av kunskapen? Och vad hände med kravet på individuellt anpassad skolgång och med hennes himlastormande bildningsideal? Att läsa vad Ellen Key har att säga om skolan är som att läsa en kommen-

tar inte bara till sekelskiftets, utan också till dagens skoldebatt.

Också utanför skolan har mycket förverkligats. Som hon förutspådde finns inte ens begreppet "oäkta barn" kvar längre. Kyrkans eller samhällets välsignelse anses inte nödvändig för parförhållanden och familjebildning. Vi fick fri kärlek, men långt ifrån den livslånga trohet och avhållsamhet före äktenskapet som hon predikade.

Att alla kvinnor numera har ett eget arbete är i enlighet med Ellen Keys önskemål, och när man i årets valrörelse bollade med föräldrapenning och vårdnadsbidrag är det strävanden, som har sitt upphov i hennes en gång så djärva förslag om införandet av en "moderlön".

Ändå är det i synen på familjen som vi mest skiljer oss. Ellen Key ville att barnen ända upp i 9-10-årsåldern skulle fostras i hemmen, med modern i huvudrollen. Under denna tid skulle kvinnan avstå från annat arbete. "Kindergarten" och kollektiv barnomsorg var ingenting hon ville acceptera:

Genom att redan vid två, tre år behandlas i flock, uppträda i flock, leka efter plan, göra samma dumma och onödiga handarbeten – sålunda tror man sig nu dana människor, medan man i själva verket exercerar nummer.

Vad Ellen Key ville var att fostra självständiga individer, som skulle våga ta eget ansvar i tillvaron. För att nå dit blev hon också pionjär som förespråkare för en friare uppfostran, som skulle ge barnet utrymme att självt forma sin personlighet, genom egna erfarenheter och eget sökande. Uppfostringskonstens A och O var för henne att sträva efter att lämna barnet i fred, att stödja och hjälpa, att omärkligt leda utan att ingripa. Med hänvisning till Goethe och Rousseau menade hon att uppfostran, det är att "låta naturen hjälpa sig själv och endast tillse att de omgivande förhållandena understödja naturens eget arbete".

LEK, KÄNSLA OCH FANTASI

Delar av Ellen Keys förkunnelse passar dåligt in i vår verklighet i dag. Men man behöver inte dela hennes åsikter för att uppleva att mycket i hennes uppfostringsideal ännu är värt att lyssna till. Just i år har vi haft en debatt om värdet av fri lek, och om faran i för mycket schemaläggning i barnens liv. Det anknyter nära till den Ellen Key som skrev följande:

Aldrig under hela livet är behovet av frid större än i barnåren: en inre frid under all yttre rörlighet. Barnet har sin egen oändliga värld att finna sig till rätta i, att erövra, att drömma sig kvar i – men vad erfar det? Hinder, intrång, rättelser, hela dagen igenom.

Ellen Key vände sig mot klockslagsberoendet i hem och skola, mot att man oupphörligt sysslar med barnen, bestämmer vad de ska göra, rycker dem från än det ena, än det andra, "och så förslappar barnens självverksamhet, arbetslust, uthållighet, uppfinningsförmåga och fantasi".

Just ordet fantasi har en nyckelroll i Ellen Keys pedagogik – känsla och fantasi. Föregångarna Jean-Jacques Rousseau och Herbert Spencer anklagas för att allför mycket vilja fostra genom förnuftet, men för litet genom fantasien och känslan.

Att vilja först uppfostra de realistiskt-pragmatiska förmögenheterna, sedan känslan och fantasien, såsom båda anbefalla, detta visar att ingendera sett nog djupt in i barnets självliv.

Med denna utgångspunkt vill hon att en stor del av kunskaperna i skolan inte ska läras in, utan att i stället ska barnen "leva sig in" i t.ex. historia och religion. Läroböckerna måste bli fulla av "must och lust". Verklig bildning, det som stannar kvar i sinnet, är "ju fler inre bilder, vibrerande känslor och tankeförbindelser, ju fler likt suggestion verkande intryck, som vi blivit fyllda av." Läraren ska meddela "saften och kraften av sina erfarenheter, sin livsåskådning, sin egenart", vara en levande ande att älska eller hata.

Man undrar hur – förutom genom egna barndomsupplevelser – den barnlösa och ensamstående Ellen Key kunde se så "djupt in i barnets självliv". Mycket av vad hon säger stämmer märkligt bra med den kunskapssyn som nu börjar tränga in. För skolan blir det en lång och svår väg tillbaka, eftersom man i flera årtionden har arbetat bort just "must och lust", hela den känslomässiga inlevelse som kan göra historien levande. Men desto viktigare är det att öka skolans samverkan med museerna, som har sina bästa verksamhetsmöjligheter just i att ge upplevelser som kan väcka känslor och fantasi, och tränga in i sinnet för att stanna. Nordiska museets Lektuga är ett försök att arbeta efter detta program, och likaså museets pågående planering av ökad skolverksamhet, förskoleverksamhet, flera utställningar och slutligen ett Barnens museum.

ANSVARSKÄNSLA OCH SOLIDARITET

Kärnan i Ellen Keys förkunnelse återstår att fundera över. Det centrala var föräldrarnas plikter och ansvar gentemot barnen. Redan innan det var fött var barnets "rätt" något som föräldrarna måste utgå från och ständigt sätta före andra hänsyn. Annars skulle man handla "mot barnen som dessa ej ens vore självändamål, utan tillkomna allenast för sina föräldrars glädje, stolthet och trevnad".

Blev då 1900-talet barnets århundrade? Kom barnen i centrum för samhällets och individernas strävanden? Det är framtidens historiker som får döma, men det är svårt att tro att de kommer att se det så. Kanske kommer de att skildra 1900-talet som ungdomens århundrade, tonåringarnas, 20-åringarnas, 30-åringarnas. Men barnens? Utbyggnaden av skola och barnomsorg, och raden av reformer inom familjelagstiftning och familjepolitik, har visserligen till stor del gällt barn, men framtidshistorikern kommer säkert att fästa sig vid att de ofta motiverats med föräldrarnas väl, snarare än barnens.

Kanske kommer man att säga om vår epok att vi varit så berusade av nuet, av tanken på självförverkligande och stundens välstånd, att vi inte har orkat tänka på ansvaret för kommande generationer. Det blir svårt att på annat sätt förklara den ansvarslöshet som ligger bakom förslitningen av vår jord, den miljöförstöring som vi nu börjat få upp ögonen för. Vi har länge vetat att vi har överutnyttjat naturresurser som inte går att förnya och att vi har förorenat jord, luft och vatten, i en takt som förr eller senare måste upphöra. Men tanken på att det inte är vår egen jord, utan våra barns och barnbarns jord vi förstör, att vi begränsar livsmöjligheter för kommande generationer, ger man fortfarande inte särskilt ofta uttryck för.

För att få sina teorier bekräftade kommer historikerna sannolikt att studera vårt beteende i övrigt, och tyvärr lätt finna fler exempel på samma brist på solidaritet med barn och barnbarn. I stort och smått kommer man att finna exempel på hur vi lånar från framtiden, till exempel statens och kommunernas jättelika skuldsättning, som måste betalas, ett pensionssystem där framtidens yrkesverksamma förutsätts stå för kostnaderna, avfallet från dagens energiproduktion som måste tas om hand.

Med vårt historiska perspektiv talar vi ibland om det desillu-

sionerade 20-talet, då man åt, drack och roade sig som om var dag var den sista. Kanske blir det framtidens dom över hela vårt sekel. Kanske kommer man inte i första hand att se den tekniska utvecklingen som orsak till vårt livsmönster, utan försöka förklara det med idealismens undergång i de båda världskrigen, som har bidragit till självfixering och nucentrering, till det till plus/minus 5 år begränsade tidsperspektiv, som har möjliggjort för oss att bortse från allt kommande, allt förflutet, från allas väl utom vår egen generations.

Ska världen överleva måste vi ändra kurs, det är de flesta eniga om. Men det räcker inte långt att regeringar och konferenser beslutar om miljövard och sparsamhet. Också vår syn på världen och oss själva måste förändras, attityder och livsmönster. 2000-talet måste bli barnets århundrade, den tid då ansvaret och omsorgen om kommande generationer upphöjs till det viktigaste planeringsmålet.

BARN OCH MUSEER

Ett museum är en liten och obetydlig skapelse i detta globala sammanhang. Ändå säger "barnets århundrade" något väsentligt om museets uppgifter. Museets roll är att medverka till att människorna lär sig att se sig själva i ett större tidsperspektiv, lättare märker de långsiktiga förändringarna som säger så mycket mer om framtiden än samhällsplanernas femårstrender.

Barnets århundrade är alltså som jag ser det mer än titeln på en utställning, och mer än en tankeväckande fråga. Det är en programförklaring från museets sida, en programförklaring som talar om att barn, och barn och vuxna tillsammans, är våra viktigaste besökare, som talar om att vi har något väsentligt att komma med, genom museets möjligheter att skapa verksamheter som vänder sig till barns fantasi och skaparglädje. Och det är en programförklaring som dessutom säger något om det väsentligaste av ett museums uppgift, nämligen att svara för sambandet och solidariteten mellan generationerna, att göra historien levande så att forntid och framtid blir en del av dagens verklighet.

"Kliv på i stugan...". Översiktsbild av Lekstugan. I bakgrunden i stallen hästen Brunte, skulpterad av Håkan Lissmark. Foto Peter Segemark.